

A KOVÁSZNAI ISKOLAI OKTATÁS TÖRTENETI ÁTTEKINTÉSE

DEBRECZY SÁNDOR

Kovásznán a reformáció elterjedése előtt nem beszélhetünk tulajdonképpen iskoláztatásról, sem valódi népoktatásról. Legfentebb a módosabb gyermekek olykor-olykor tanulhattak a parochián.

A reformáció ezen a környéken a XVII. sz. első tizedében kezdett hódítani. „A református egyház Kovásznán 1600 elején alakult, 1615-ben már papja volt“¹. Eszerint bizonyosra állíthatjuk, hogy a kovásznai iskola 1616—1620 között létesült, annál is inkább, mivel Kovászna már akkor nagy községnek számított, az orbai szék középpontja volt, s a bécsi kormány 1608-ban szentesítette azt a vallásügyi törvénycikket, melyben elismerte a protestánsok iskolafenntartási jogát.

Az iskoláztatás terén a reformáció haladó jellegére mutat elsősorban az a tény, hogy az iskola kapuját a nép fiai előtt megnyitotta. Kezdetben a pap-tanítók a téli hónapokban maguk köré gyűjtötték a gyermekeket, vallástanra, olvasásra, írásra oktatták őket, hogy a bibliát olvasni tudják. Később a magiszterek, a scholamesterek, a rektorok, azaz a világi tanítók vették kezükbe az oktatás ügyét. Bár sem külön iskolaépületről, sem tan kötelezettségről még szó sem lehetett, az iskolamesterek a gyermekeket összeírták, s „az iskolába feljárásra“ ösztönözték. Az összeírtaknak azonban csak negyede látogatta az iskolát, s ezeknek is többsége fiúgyermek volt.

Ez volt a XVII. században az általános iskolai helyzet. Kovásznán is hasonló állapotokat találunk. Sajnos, közelebbi közvetlen adatokkal nem rendelkezünk.

A XVIII. században a „végeken“ levő iskolák vezetőségére is hatott a század elejétől meginduló iskolaszervezési reformszellem. Az 1749-ben Kovásznán felvett iskolalátogatási jegyzőkönyv meghagyta, hogy a „Mester Esztendőnként Exament producaljon“. 1767-ben pedig a vizsgáló bizottság „leány oskola erigálását“-nak gondolatát vetette fel.

Az első kovásznai tanító neve 1762-ből maradt fenn. **Mirtse Jakab**nak hívták, aki majdnem 40 évig állott a felekezeti iskola szolgálatában. Egyedül tanított, s emellett az „orgonista“ teendőket is elvégezte.

1774-ben **Mária Terézia Allgemeine Schulordnung**-jában megkövetelte az 5—12 éves gyermekek tankötelezettségét, kötelezővé tette a tanítók szakképzését, s szabályozta az iskolák felállítását és felszerelését. 1777-ben elrendelte Erdélyben is a tanterv szerinti tanítás bevezetését. A tanterv pontosan előírta, hogy az alsóbb iskolákban milyen tantárgyakat kell osztályonként télen és nyáron tanítani. Az I. osztály tantárgyai: anyanyelvi olvasás, írás, hittan. A II. osztályban ezekhez járul a német nyelv. **Mária Terézia** németesítő politikájának keretében a székely határország felállítása is szükségessé tette, hogy a fiúgyermekek az iskolában elsajátítsák a német nyelv alapelemeit. A III. osztály új tantárgyai: a szám-tan és a latin nyelv. Az iskolai oktatást alsó és felső tagozatra osztották.

A Kovásznához tartozó **Vajnafalván** 1790 körül román nyelvű felekezeti iskola létesült². Első ismert tanítója **Grid Ioan** volt, akitől egész tanítónemzedék származott.

1794-ben a kovásznai iskolában **Dezső Elek** kinevezésével a fiúk és a leányok tanítása egymástól elkülönült. A fiúk tanításával a segédlelkész, a leányokéval a harangozó-tanító foglalkozott. A tanulók száma a század végén 70—80 között váltakozott. Az első harangozó-leánytanító, akinek neve fennmaradt, **Végh József** volt. Állását **Csutak Ferenc** örökölte, aki 12 évig viselte kettős hivatalát.

A XIX. sz. elejétől kezdve mind az erdélyi magyar és román, mind a kovásznai tanításügy fokozatosan fejlődésnek indult. **Mirtse Jakab** halála után 1801-ben papolci **Barabás György**öt választották meg tanítónak, aki több mint 30 évig működött. Az akkori iskola berendezésének minőségéről az átadáskor felvett jegyzőkönyv tanúskodik. „A Classison egy hitván ajtó fa sorokkal, ugyan egy veres Tsempe kemence, régi talpból való asztal (talp = ketté hasított fatöng) s mellette talpból való ülő helyek külyel, belől“³. A taneszközök is megfeleltek ennek az erdei környezetnek. Az írás gyakorlására nyír- vagy juharfából készült „táblát“ használtak. A tanulók táblájukat tűznél lágyított viasszal bekenték, s lúdtollal írtak rá. A fiútanulók évenkénti átlagszáma 1800—1850 között 67, a leányoké 25.

Kis Ferenc sepsi egyházmegyei direktornak 1820-ban kelt körleveléből tudjuk, hogy **Barabás György** idejében a fő konzisztórium az alábbi ismeretkörök tanítására kötelezte a felsőbb tagozati iskolamestereket: „a keresztyén vallásnak sorkolatosabb ágazattjai, egy kis Természet és Haza története, egy kis phisika-geographia, Declinatio, Conjugatio, Aritmetica, Jó, helyes, értelmes Olvasás és Katonai játékok, azaz Testgyakorlat“. 1808-ban „új oskolai házat“ építettek. Valószínű, csak tantermet. A század elejétől életbe lépett a tanítási órarend s a tanítás anyagának osztályok szerinti elosztása. Hétfőn, kedden, csütörtökön és pénteken a tanítás „villámodás“ után (8), szerdán és szombaton 9 órakor kezdődött. A tanulók délelőtt is, délután is 3—3 órát töltöttek az iskolában.

1830-ig a leányokat **Végh István** tanította. 1831-ben utódát, **Mántó Györgyöt** bízták meg, aki 44 évig állt a leányiskola szolgálatában. Eddig iskolánkban egy fiú- és egy leánytanító működött. A 30-as években a fiútanulók számának növekedésével az egyházközség elhatározta egy második fiútanítói állás felállítását és iskolaépület emelését. Ekkor került az iskolához **Márkosfalvi György** „26 esztendő, szorgalmatos, jó tanító“. Az egyházközség 1838-ban a fő konzisztóriumtól „egy oskolai ház építtetésére“ engedélyt kért. Az iskolaépület csak a jóval későbbi években készült el.

1838-ban a királyi kormány „az oskolába járható gyermekeket 5 esztendő koroktól fogva 13 éves korokig feljártatni rendelte“. Ez azt jelentette, hogy az iskola felsőbb és alsóbb fokozatra tagolódott. A felsőbb tagozatnak rektori iskola volt a neve.

A rektori tagozaton a tanító hónapokra, hetekre, napokra felosztott tanmenet szerint tanított. A rektortanítótól megkívánták a teológiai végzettséget. Rendszerint segédlelkész volt. Az egyházközség választotta. A kovásznai iskola a környéken oly becsülésnek örvendett, hogy a vidéki tanulókat az iskolaépület egyik lakószobájában kellett elhelyezni. A rektori iskolában a gimnázium I. osztályának s az 1820-as körlevélnek tantárgyait tanították a német nyelv hozzáadásával.

A felekezeti iskola utolsó negyedszázada 1850-től 1874-ig terjedt. Ez alatt az idő alatt a rektori iskolában 3 tanító tanított: **Incze György** 1850-től 1852-ig, **Kállai Sándor** 1853-ban és **Márk Mihály** 1854-től 1874-ig. Az alsóbb fiúiskolában szintén 3 tanító működött: **Pál Ignác**, a „kegyetlen“ tanító 1838-tól 1857-ig, **Barabás Elek** 1858-tól 1863-ig és **Thamó Károly** 1864-től 1877-ig. A leányiskolában végig **Mántó György** harangozó-tanító oktatott. A vajnafalvi román felekezeti iskolában 1852-től **Grid Ioan** tanított. Utódai: **Grid Alexe**, **Toporceanu Ioan** és **Grid Toma**. 1866-ban a tankötelesek száma annyira megnövekedett, hogy felállították a második tanítói állást. A második tanító **Butmir Iosif** lett.

E negyedszázad alatt a rektori iskolába rendszeresen „feljárt“ 37, az alsóbb fiúiskolába 60, a leányiskolába 62, átlagosan évenként 160 tanuló, az iskolakötelesek kb. 55%-a. A tanköteleseket csak 1854-től írták össze. Az 1857-ben alakult vajnafalvi református felekezeti iskolába évenként átlagosan 25 fiú- és 25 leánytanuló iratkozott be. Az 1861-es jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy „ez iskolaképes gyermekek mindnyájan nem járnak iskolába, ennek okai Kovásznán a tanulók téli-nyári dolgoztatása, a nép szegénysége, a kemény tél s a falu szétszórtsága“ (a nagy távolság). Az iskolalátogatások során felvett jegyzőkönyvből kiderül, hogy a rektori fiúiskola átlagosan 2, az alsóbb fiú- és leányiskola átlagosan 3 osztályból állott.

Az 1868-as népoktatási törvény tanterve az alábbi tantárgyak tanítását rendelte el. A hangsúly az anyanyelv tanítására esett mind a magyar, mind a román iskolában. Ennek keretében a gyermekek megtanultak olvasni, írni, verseket mondani, beszéd- és értelemgyakorlatokkal fejlesztették gondolkozásukat, és nyelvtani ismereteket sajátítottak el. Érdekes, hogy a kovásznai fiúiskola felsőbb osztályaiban a nyelvtant, alsóbb osztá-

lyaiban a beszéd- és értelemgyakorlatokat már 1865 óta tanították. A tanterv többé nem kívánta meg sem a német, sem a latin nyelv tanítását. Fontos helyet foglalt el a tantervben a mennyiségtan oktatása. Bevezették a honi történelem tanítását, melyet az 1848/49-es szabadságharc után a Bach-korszakban a tantervből kiiktattak. Törénelmet csak a felső tagozaton tanítottak. Földrajzot a felsőbb fiúiskolában Kovásznán 1868 előtt is adtak elő, az alsóbb fiúiskolában csak 1871-ben kezdték tanítani. Alkotmánytant nem tanítottak, bár a tanterv megkövetelte. A természettudományi tárgyakból a tanterv előírta természetrajzi, fizikai, kémiai ismeretek, mezőgazdasági és gyümölcsstermesztési gyakorlatok tanítását. Testgyakorlatot és rajzot a fiúiskolákban nem tanítottak. A hit- és erkölcsstan s az egyházi éneklés oktatása rendszeresen folyt.

1858-ban újra felmerült az iskolaépítés gondolata. Az egyházközség „meghatározá, hogy a mesteri iskolaházat fából újra építse“. A határozat annyiban valósult meg, hogy 1865 nyarán az alsó fiúiskola számára elkészült egy 6 ablakos tanterem. A vajnafalvi románság is a maga iskoláját felépítette. 1856-ban bizonyos Bacan telket adományozott a felekezetnek, melyen fel is épült az új iskola.

Az 1868-as népoktatási törvény elrendelte iskolaszékek felállítását, melyek megválasztják a tanítót, s ellenőrzik a tanítás eredményességét. A kovásznai iskolában az „iskola vizsgáló bizottság“ már az 1850-es években megalakult. Tagjai : Butyka József, Deák Boldizsár, Deák Dániel és Gál Elek voltak.

A kovásznai iskola történetének világi korszaka 1875-ben kezdődött. Az 1868-as népoktatási törvény kötelezte a politikai községeket népiskolák felállítására. Mivel a kovásznai egyházközség nem rendelkezett kellő anyagi alappal, iskolaépületet nem tudott emelni, sem a meglévő tantermeket megfelelően korszerűsíteni, jött a hatósági megintés. Hogy a sok fogyatékoság miatt nehogy az iskolát bezárják, az egyházközség 1874-ben „szerződvényt“ kötött a politikai községgel, hogy „miután fiúiskoláit a népoktatási törvény 11. paragrafusában értelmében és a fejlődő kor igényeinek megfelelőleg fenntartani nem képes, ez okból felekezeti fiúiskoláit községiékké alakíttatja“⁵. A református egyházkerület nem vonakodott iskoláinak községi alapon való rendezésétől. Az orbai egyházmegye 17 felekezeti iskolája közül községivé alakult 14, államivá 2, felekezeti maradt 1⁶. Ugyanebben az évben Vajnafalván is felállították a magyar nyelvű községi fiúiskolát.

Az első községi iskolatanítók : **Thamó Károly**, aki 1875-től 1877-ig, kovásznai **Vajna Mihály**, aki 1875-től 1896-ig tanított. 1887-től igazgatóként működött. Vajna képesített polgári iskolai tanító volt. Alapos felkészültségéről tanúskodik a megyei Tanítótestület által megjutalmazott két pályaművel : A magyar foglalkoztató tanításmód, A természetrajzi oktatás anyaga és módszere. **Mengel Pál** 1878-tól 1884-ig a felső, kovásznai **Bartalis János** 1889-től az alsó fiúiskolában tanított. A vajnafalvi első községi tanítók : **Imreh János**, **Csorja Ferenc** és **Csorja Mihály** voltak. A vajnafalvi román nyelvű felekezeti iskolában 1876-ban **Furtuna Gheorgh-e-t** és **Grid Ioan-t** választották meg. Az utóbbit 1880-ban elbocsátották,

mivel a difteritisjárvány a tankötelesek számát felére apasztotta. 1889-ig csak egy tanító működött az iskolában. Ekkor második tanítónak **Dobros Nicolae**-t választották meg.

1874-ben a leányiskolát, 1897-ben a fiúiskolát államosították. „A leánygyermek az állam által alapított leányiskolában tanulnak”⁷. „A (fiú) tanulók az állami iskolában nyernek oktatást”⁸.

Az első állami leánytanítók: **Péter Vilmos** (1874—1878), **Bresztoszkine Galgóczy Sarolta** (1874—1891), **Izay Anna** (1878—1887), **Bideskuthy Robert** (1877—), **Harrach Róza** (1887—1891) és **Rohács Júlia** (1883—). Bresztoszkine után az iskola igazgatását **Bíró Anna** vette át. Harrach helyét **Havlin Irma** foglalta el. 1894-ben lépett állásba kovásznai **Albu Mariska**.

Az 1868-as népoktatási törvény megszervezte a felső népoktatást. Ezt nálunk 1—3 osztályos ismétlő iskolának nevezték. Kovásznán a tanköteleseket összeírták, de csak 1883-ban „indult meg az ismétlő iskola”. A 13—15 éves gyermekeket iskolázta be.

A kovásznai fiú- és leányiskolában 1875-től az 1930-as évekig a tankötelesek évenkénti átlagszáma: 368. E szám az előző negyedszázad statisztikájával szemben több mint 100%-os emelkedést mutat. A két iskolában a naponkénti feljárók évi átlagszáma: 210, azaz 56%. Az ismétlő osztályok tanköteleseinek évenkénti átlagszáma: 137, feljáróinak átlaga 1883-tól 1917-ig évenként: 85, vagyis 62%. A beiskolázottság terén tehát komoly mulasztások történtek. Pedig „az iskolába nemjáró és hanyag látogatókról szabályszerű mulasztási napló vezetetik és annak alapján a törvényszerű intézkedések (megintés, pénzbírság) megtétnek”.

A népoktatási törvénynek a kötelező 1—6 osztályra vonatkozó rendelkezését Kovásznán csak fokozatosan tudták végrehajtani. 1876-ban az alsó fiútagozaton még csak 2, a leányiskolában 4 osztály, 1878—1885 között mind a fiúknál, mind a leányoknál 1—5 osztály működött. Csak 1886-ban kezdődött meg a tanítás a 6. osztályban. Az 1930-as években az elemi oktatás 1—7 osztályra nőtte ki magát. Vajnafalván 1875-től a magyar nyelvű elemi csak 2 kezdő, a román felekezeti iskola 1—4 osztályt tartott fenn.

A XIX. sz. utolsó negyedében a tanítási idő a községi iskolában az alsó tagozaton 8 (október—május), a felsőn 10 hónapig (szeptember—június), az állami leányiskolában 9 hónapig (szeptember—május) tartott. A „szorgalmi időt” az alsó fiú- és leányiskolában május végén, a felső fiúiskolában június végén „közvizsgával” zárták.

A községi fiúiskolát 3 külön helyen, 1 községi épületben és 2 az egyházközségtől haszonbérlettel „régibb iskolaházban” helyezték el. Vajnafalván a község által vásárolt telken felépített iskolaépületben az 1—2 osztályos fiúk tanultak. Az állam 1876/77-ben a leányok számára „tégglából cseréppel fedett emeletes iskolaházat építtetett”. Végül 1890-ben az állam a fiúknak is emeletes iskolát építtetett.

Az oktatásügyi minisztérium 1889-ben miniszteri iskolalátogatókat nevezett ki. A kovásznai iskolák miniszteri felügyelője Földes György zabolai ref. lelkész, az egyház részéről Péter Károly orbai esperes, a görögkeletiek részéről Coltofeanu Dumitru esperes.

1919-ben 5 tanerős ref. felekezeti iskola létesült Kovásznán, de ezt az iskolát „1923 év októberében az államhatalom bezárta“. Ehelyett magyar nyelvű állami iskolát létesítettek ismétlő iskola nélkül. 1923-ban Kovásznán a magyar és a román állami iskola mellett 1930-ig román tannyelvű al gimnázium is működött.

1880-ban társadalmi mozgalom eredményeként Kovásznán női ipariskola alakult. 1881-ben meg is kezdődött a tanítás. Mivel évenként nem tudtak beiskolázni átlagosan 12 tanulónál többet, a minisztérium 1892-ben megszüntette.

A kommandói Groedel fakitermelő cégnek sok ingázó munkása lakott a kovásznai vasútállomás térségében. Gyermekük számára 1915-ben 1 tanerős „társulati iskola“ létesült. 1—2 osztályában tanulóinak évenkénti átlagszáma : 20 volt.

1913-ban megalakult a két tanerős állami óvoda is.

A kovásznai-vajnafalvi iskolákon kívül a tanulni vágyó ifjúság polgári és középiskolában folytatta tanulmányait. A középiskolába járó tanulók évenkénti átlagszáma 1877-től 1930-ig elérte a 19-et.

A felszabadulás után Kovászna várossá lett. Városiasodásának megfelelően iskolai oktatása fejlődésének csúcspontját napjainkban, szocialista rendszerünkben érte el. Erről meggyőznek a múlt és a jelen iskolaügyi adatai között levő különbségek, az összehasonlító tények és mutatószámok. A legutóbbi évek hivatalos adatai szerint jelenleg Kovásznán 10 iskola működik.

1961-ben létesült a kovásznai és a szomszédos községek tovább tanulni vágyó ifjúsága számára a líceum román és magyar tagozata általános iskolával, I—XII osztállyal. Emellett működik a kovászna-vajnafalvi általános I—X, a kovászna-állomási I—IV osztállyal, a kovászna-kőrösi I—IV osztályos iskola, az 1-es és 2-es számú óvoda, az 1-es és 2-es számú napközi otthon, a kovászna-állomási és a kovászna-csomakőrösi óvoda.

A 10 iskolába évenként összesen kb. 1640 tanuló iratkozik be, a múlt elemi iskolájának 200—400 tanulóival szemben. Ebből a líceum román és magyar tagozatán s a líceum általános iskolájában tanuló diákok száma eléri a 730-at, az általános iskolai tanulóké a két tagozaton a 655-öt s az óvodásoké a 255-öt.

A tanulók létszámának ugrásszerű emelkedése mellett a tanerők száma is arról tanúskodik, hogy Kovászna ma iskolaváros lett. A múltban évszázadokig csak 3, 1875-től alig 10, ma az itt tanító összes tanerők száma 127. Ebből tanár 32, tanító 66, óvónő 29.

Ezt a fejlettségi színvonalat a kovásznai iskolai oktatás csak a Román Kommunista Párt kultúrforradalmi politikájának eredményeként érthette el. Ma minden iskolájában az óvodától fel a líceumig román és magyar tanerők közösen vállalva munkálkodnak az ifjúság, a jövő kommunis-táinak kiművelésén.

REZUMAT

Autorul se ocupă cu istoricul învățămîntului școlar al orașului Co-vasna începînd din secolul al XVII-lea pînă în zilele noastre. Studiul ne arată eforturile depuse de populația română și maghiară din acest oraș pentru culturalizarea tineretului în decursul secolelor.

FELHASZNÁLT KÖNYVÉSZETI ANYAG :

1. Az erdélyi ev. ref. egyházkerület névkönyve az 1896. évre. XXXIX. évfolyam, 249. l.
2. BEREZ GYULA : Háromszék-vármegye népoktatási intézeteinek története. Brassó, 1893, Alexi könyvnyomdája, 148. l.
3. Lásd Berecz könyvében a 144. l-t !
4. Az idézeteket a Kolozsvári Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltárában őrzött esperesi vizitációk jegyzőkönyveiből veszem.
5. A kovásznai ref. egyházközség presbiteriumának 1874 március 24-én felvett jegyzőkönyvéből.
6. PARÁDI KÁLMÁN : Az ev. ref. erdélyrészi egyházkerület fő-, közép- és elemi iskoláinak állapotrajza, Kolozsvár 1896.
7. Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára 1875. XVIII. évfolyam, 109 l.
8. Az erdélyi ev. ref. egyházkerület névkönyve az 1897-ik évre. XL. évfolyam, 191 l.

